

Mesoliittiset asumukset Pohjois-Lapissa ja Ruijassa - huomioita liikkumisesta ja asumuksista

Mikael A. Manninen

Johdanto

Kevytrakenteiset kivikautiset asumukset on nostettu suomalaisessa arkeologisessa kirjallisuudessa viimeaikoina taas esiin. Erityisesti Petri Halisen (2005) hiljattain ilmestynyt väitöskirja on tehnyt ajankohtaiseksi keskustelun painanteettomien kivikautisten asumusten tutkimuksesta. Kirjassaan hän esittää tulkinnan, jonka mukaan useilla kaivauskohteilla Inarissa ja Enontekiöllä on havaittavissa lukuisia, eri-ikäisiä, kotamaisten asumusten pohjia.

Tässä kirjoituksessa esittelen Utsjoen Paistunturissa vuonna 2004 kaivetun myöhäismesoliittisen asumuksen pohjan kohteelta Mávdnaáv•i 2, jossa edellä mainituista Inarin ja Enontekiön kohteista poiketen on säilynyt myös asumuksensijaa raivattaessa syntyneitä kivrakenteita. Lisäksi tarkastelen sitä, miten Mávdnaáv•i 2:n asumuksensija sopii Pohjois-Lapin ja Ruijan kivikautisista asumuksista vallitsevaan kuvaan. Samalla pyrin myös perustelemaan näkemyksen, jonka mukaan vastaavia kevytrakenteisia asumuksia on ollut käytössä koko Suomen alueella halki koko kivikauden.

Utsjoki Mávdnaáv•i 2

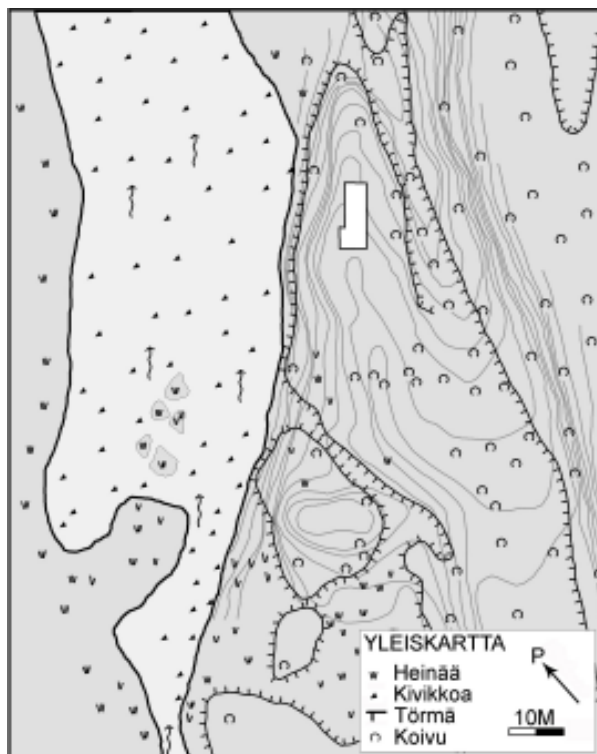
Kesäkuussa 2004 tutkittiin Utsjoen Paistunturissa Mávdnaáv•i 2:n varressa sijaitseva

myöhäismesoliittinen leiripaikka Mávdnaáv•i 2. Kaivauksissa saatiin talteen Pohjois-Lapin mesoliittisen kauden tutkimuksen kannalta merkittävä löytöaineisto, joka koostuu lähinnä serti-, kvartsiitti- ja kvartsiartefakteista, palaneen luun fragmenteista sekä yhdestä hohkakiven kappaleesta.

Tutkittu kohde rajautui joen törmän dyynimäiselle harjanteelle siten, että 76 m² kaivausalueella kyettiin kattamaan leiripaikalle otollisin tasainen alue lähes täysin. Kaivausalueen paikka määritettiin maanpinnalla näkyneen löytötiheyden perusteella. Tämä oli mahdollista paikalla olleen hyvin ohuen ja paikoin jopa olemattoman kasvipeitteen ansiosta. Kaivauksen edetessä kaivausalueen sijoitus todettiin onnistuneeksi ja sitä kyettiin rajaamaan niin, että varsinainen kaivaus oli laajuudeltaan 52 m² (kuva 1). Löydöt vähenivät selkeästi kaivausalueen reunoja kohti eikä myöskään eroosion rikkomasta maaperästä havaittu löytöjä kaivausalueen ulkopuolelta - yhtä aivan sen reunan vierestä löydettyä fragmenttia lukuun ottamatta.

Maaperä kaivetulla alueella oli kivikkoista moreenia eikä siinä kaivettaessa havaittu huomattavia rakenteita tai värjäytymiä. Poikkeuksellisia tiiviissä maaperässä erottuivat vain tulisijanpaikaksi tulkittu palaneen maan keskittymä ja sen yhteydessä ollut pieni palaneen luun ja hiilen sekainen kuoppa, sekä toinen epäselvempi palaneen maan keskittymä, jonka myöskin oletettiin olleen pienen

Kuva 1. Utsjoki Mávdnaáv•i 2, kaivausalueen yleiskartta. Karttaan on merkitty kuvassa 2 esitetty 52m² kaivausalue. Korkeuskäyrät on merkitty 20 cm välein. Karttoitus: M. A. Manninen & E. Hertell.



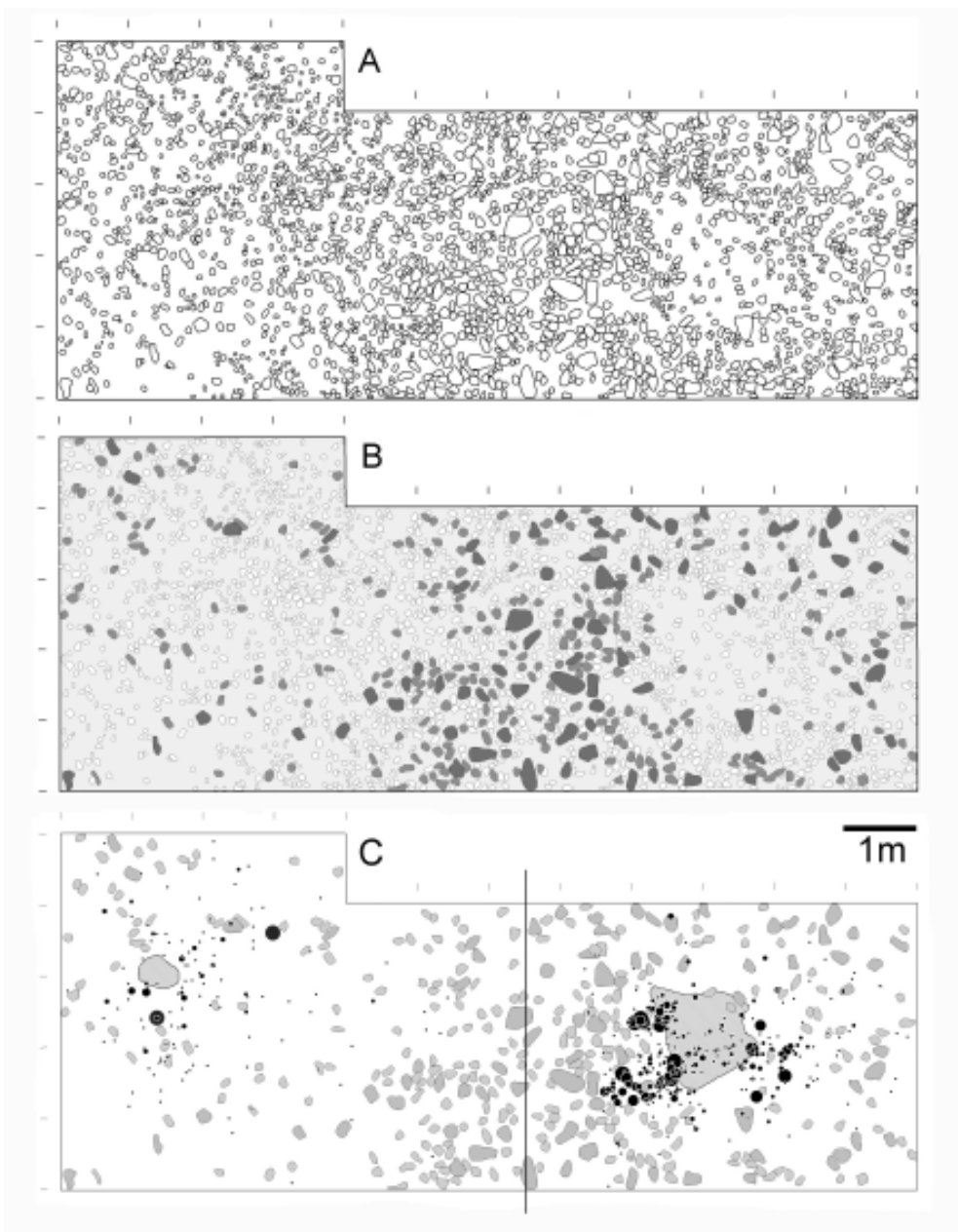
tulisijan paikka. Varsinaisia viiden senttimetrin paksuisia kaivauskerroksia oli vain yksi. Kaivausalueen vähäinen pintaturve poistettiin kuitenkin sekini lastoilla ja samalla pinnalle näkyneet ja turpeessa olleet löydöt mitattiin paikoilleen.

Kaikki kaivausalueella olleet kivet pyrittiin työn aikana dokumentoimaan kaivauskarttaan. Kivisestä maaperästä johtuen kaivaessa vastaan tulleet pikkukivet jouduttiin kuitenkin poistamaan dokumentoimatta. Kivien dokumentoinnilla pyrittiin varmistamaan, että kaivauskarttoihin tallentuisivat myös sellaiset asumuksiin liittyvät kivikehät, jollaisia tunnetaan Pohjois-Norjasta (ks. esim. Schanche 1988:Fig. 21). Inventointilöytöjen perusteella (Manninen & Valtonen 2002:40–41) kohteelta osattiin nimittäin odottaa Jäämeren rannikon mesoliittisia aineistoja vastaavia löytöjä.

Kaivaus toteutettiin 25x25 cm ruuduissa, ja kaivettu maa myös seulottiin näissä yksiköissä. Löydöt pyrittiin kuitenkin dokumentoimaan jo kaivettaessa, jolloin

halkaisijaltaan noin 10 cm kokoiselta alueelta tulleet löydöt saivat aina saman koordinaattilukeman kyseisen alueen keskeltä. Näin ollen levintäkartoissa yksittäisen artefaktin sijainti heittää alkuperäisestä enintään 5 cm kaivaessa havaittujen ja 18 cm seulasta löytyneiden artefaktien kohdalla. Eri löytöryhmien muodostamien selkeiden keskittymien perusteella voidaan hyvällä syyllä olettaa kaikkien löytöjen kuuluvan yhteen ja samaan käyttövaiheeseen.

Löytöjen tarkkojen sijaintitietojen rekisteröiminen ja kivien kattava dokumentointi osoittautuivat oikeiksi ratkaisuksiksi viimeistään jälkityövaiheessa. Tällöin kävi ilmeiseksi, että löydöt selkeästi keskittyivät oletettujen tulisijojen ympärille. Samalla myös paljastui, että kaivausvaiheessa yhtenäiseltä ja tasaiselta vaikuttaneesta kivikosta on varjostamalla suurikokoisimmat kivet mahdollista saada esiin kivikkoon raivattu asumuksen pohja (kuva 2). Asumuksen sisällä olleen tulisijanpaikan yhteydessä olleesta kuopasta löytynyt palanut luu antoi



Kuva 2. Utsjoki Mávdnaáv•i 2, kaivausalue ja asumuksenpohja. Kartassa A näkyy kaivausalueelta kartoitettu näennäisen tasainen kivikko. Kartassa B pinta-alaltaan 100–200 cm² olevat kivet on varjostettu vaalealla harmaalla ja yli 200 cm² kivet tummalla harmaalla. Esiin on saatu pyöreähkö, suuremmista kivistä raivattu alue kaivausalueen oikeassa reunassa. Kartassa C pinta-alaltaan alle 100 cm² kivet on poistettu ja kartalle on merkitty iskettyjen kiviartefaktien levintä (mustat pisteet) sekä palanut maa (rasteroidut alueet). Kvartsi- ja kvartsiittiartefaktit rajautuvat kartan poikki piirretyn viivan vasemmalle puolelle ja sertiartefaktit yhtä lukuun ottamatta viivan oikealle puolelle. Kuten kuvasta näkyy, keskittyy sertiartefaktien levintä asumuksen sisälle, tulisijan ympärille. Kvartsi- ja kvartsiittiartefaktien levintä on hajanaisempi ja viittaa pikemminkin ulkona tapahtuneeseen toimintaan. Kartat: M. A. Manninen & T. Valtonen.

sille myöhäismesoliittisen ajoituksen (6455±50 BP, 5510–5310 cal BC, Hela-963, OxCal 3.10). Analyyseissa on lisäksi selvinnyt, että kaikki tunnistettavat luufragментit aineistossa ovat peräisin peurasta (*Rangifer tarandus*) ja liedestä otettu hiilinäyte on mäntyä (*Pinus sylvestris*) (Lahti 2004; Timonen 2004).

Kivikautiset asumuksenpohjat Pohjois-Lapissa ja Ruijassa

Seuraavassa tarkastelen sitä kuinka Mávdnaáv•i 2:n asumus sopii Suomen ja Ruijan arkeologisessa tutkimuksessa saatuun kuvaan erityisesti mesoliittisista asumusjäänteistä, mutta myös kivikautisista asumusjäänteistä yleensä. Ruijalla tarkoitan tässä kirjoituksessa Finnmarkin lääniä sekä Tromssan lääniä Malankivuonosta (Malangen) itään ja Pohjois-Lapilla Utsjoen, Inarin ja Enontekiön kuntia.

Pohjois-Lapista ja Ruijasta tunnetut kivikautiset asumukset voidaan säilyneiden merkkien perusteella jakaa tavanomaiseen tapaan kahteen karkeaan pääluokkaan: suoraan maanpinnalle pystytettyihin ja osin maahan kaivettuihin. Ruijassa asumuksia on tutkittu runsaasti ja erityisesti Varanginvuonon alueen maahan kaivetuista asumuksenpohjista on myös määritetty eri tyyppejä (Engelstad 1988; Schanche 1988:126–140; Hesjedal *et al.* 1996; Olsen 1998). Pääosa alueen tunnetuista maahan kaivetuista asumuksenpohjista sijoittuu meren rannikolle ja ajoittuu kivikauden lopulle tai varhaismetallikauteen (esim. Olsen 1998). Varanginvuonolta tunnetaan kuitenkin myös mesoliittisia maahan kaivettuja asumuksenpohjia eli asumuspainanteita (Engelstad 1989:333–334; Grydeland 2000:28–30).

Jäämeren rannikolta on inventoinneissa ja kaivauksissa löydetty myös huomattava määrä mesoliittisten asumusten jäännöksiä, joiden kohdalla varsinaisista asumuspainanteista ei voida puhua. Näille asumuksenpohjille on tyypillistä se, että niiden kohdalta maa

on tasoitettu ja kiviä raivattu sivuun. Rannikkoalueen vähäisen kasvillisuuden takia tämän kaltaiset asumukset erottuvat monissa tapauksissa jo ennen kaivausta maanpinnalle näkyvinä enemmän tai vähemmän yhtenäisinä pyöreähköinä tai suorakaiteenmuotoisina kivikehinä ja toisinaan myös juuri ja juuri erottuvina matalina painaumuksina. (esim. Odner 1966:52, 137–138; Schanche 1988:57–58; Engelstad 1989; Olsen 1998:185; Grydeland 2005:Fig.1.) Juuri kivistä raivatun lattia-alan takia Mávdnaáv•i 2:n asumuksenpohja muistuttaa monia Ruijasta tutkittuja asumuksenpohjia.

Ruijassa tämänkaltaisten asumusten jäännösten lattiapinta-ala on ollut yleensä alle 10 m² ja niitä usein ympäröivien kivikehien on tulkittu olevan kevytrakenteisen asumuksen nahkakatteen painokiviä (Engelstad 1989:333–334; Olsen 1998:185). Kaikissa maanpinnalle pystytetyn asumuksen pohjiksi tulkituissa kohteissa ei kuitenkaan ole ollut ympäröivää kivikehää (esim. Grydeland 2000:28; Blankholm 2004:54–55). Ruijasta tunnetaan myös joitakin mesoliittisiksi ajoitettuja matalien kivivallien ympäröimiä asumuksenpohjia, joiden lattiapinta-ala on edellä mainittua suurempi (Helskog 1975; Engelstad 1989:334).

Pohjois-Lapissa tutkitut esihistorialliset asumuspainanteet ajoittuvat poikkeuksetta kivikauden loppuun tai varhaismetallikaudelle (Halinen 1995:79–80; 2005:60–61, 67, 71; Pesonen 2002:15–16; Kotivuori 2004; 2005; Seppälä 1994; 2005). Lisäksi useilta kohteilta Inarissa ja Enontekiöllä on löytöjen levinnän ja maan värjäytymisen perusteella yritetty paikantaa kevytrakenteisten asumusten pohjia (Sohlström 1992; Halinen 2005:49–75, 168–218). Joukossa on neoliittiselle kivikaudelle ajoitettuja ja ajoitukseltaan epävarmoja kohteita, mutta myös selkeästi mesoliittiselle kaudelle ajoitettuja. Asumusten pohjien paikantaminen löytöjen levinnän, maan värjäytymien ja tulisijan perusteella ei kuitenkaan ole ongelmatonta – seikka, jota on syytä käsitellä hieman tarkemmin.

Jälkiä kevytrakenteisista asumuksista?

Vakuuttavimpia todisteita kevytrakenteisten asumusten sijoista kivikautisella asuinpaikalla ovat löytöjen levinnässä näkyvät selkeät rajat löytökeskittymien ja löydöttömien tai vähälöytöisten alueiden välillä. Parhaassa tapauksessa nämä seinälinjoja indikoivat rajat liittyvät esimerkiksi selvärajaisiin maan värjäytymiin tai jopa säilyneisiin merkkeihin rakenteista. Tällaiset selkeät rajat levintäkartoissa edellyttävät luonnollisesti löytöjen sijainnin riittävän tarkkaa mittaamista (Pesonen 1994; 1995), mikä muilla kuin asumuspainannekohteilla on Suomessa ollut kivikautisia kohteita kaivettaessa verrattain harvinaista. Huomionarvoista onkin, että kun löydöt on otettu talteen tarkasti, on se yleensä johtanut myös asumuksenjäännöksiksi tulkittujen selkeiden artefaktikeskittymien löytymiseen (Pesonen 1994; 1995; Halinen 2005:178–190).

Petri Halinen (2005:49–73) mainitsee Inarista ja Enontekiöltä läpikäymissään kohteissa kaivetun 18 selkeää (kuva 3), yhdeksän mahdollista ja viisi muiden kuin suorien todisteiden perusteella todennäköistä kivikautista painanteetonta asumuksenpohjaa. Näistä 23 on eri perustein ajoitettu mesoliittisiksi. Näiden lisäksi painanteettomia mesoliittisia asumuksenpohjia on Suomesta kirjallisuudessa raportoitu löytämieni tietojen mukaan vain kaksi (Luh 1967:74; Purhonen & Ruonavaara 1994:89). Halinen (2005:26–27; ks. myös 1995:28) on kuitenkin määrittänyt painanteettoman asumuksen sijan melko väljin kriteerein eli samalla paikalla olevan löytökeskittymän, likamaa-alueen ja mahdollisen lieden tai palaneiden kivien keskittymän perusteella.

Esimerkiksi Clive Gamble (1991:11–13) on etnoarkeologisiin tutkimuksiin vedoten kyseenalaistanut liesiä ympäröivien likamaa- ja löytökeskittymien tulkinnan asumuksenpohjiksi, koska myös asumusten ulkopuolella sijaitsevien liesien ympärille muodostuu pitkäaikaisemman oleskelun seurauksena hal-

kaisijaltaan yleensä noin 2,5–4 metriä laaja likamaa- ja löytökeskittymä.

Huolimatta Gamblen perustellusta kritiikistä ja useisiin Suomessa julkaistuihin painanteettomiin asumuksensijoihin liittyvistä muista lähdekriittisistä ongelmista (ks. esim. Halinen 2002:62), voitaneen silti edelleen lähteä siitä, että jos kivikautisella kohteella on kivetty liesi, on paikalla ollut myös yksi tai useampi asumus. Tämä ajatus ei ole kivikauden tutkijoille uusi (esim. Pälvi 1939:58; Edgren 1966:88; vrt. Binford 1989:122), mutta Lewis Binfordin (1989) etnografisen katsauksen myötä näkemykselle on nyttemmin tullut luotettavampi pohja.

Asumus ei tietenkään välttämättä ole aina ollut lieden kohdalla, mutta jo se, että paikalle on tehty kivetty liesi, kertoo siitä, että paikalla on leiriydytty ja todennäköisesti myös yövytty. Lisäksi voidaan myös lähteä siitä olettamuksesta, että Suomessa on enemmän kivikautisia asumuksensijoja kuin kivettyjä liesiä.

Nämä näkemykset perustuvat havaintoon (Binford 1989; ks. myös Hertell 2005:56), jonka mukaan, riippumatta maapallon kolkasta ja suunnitellun oleskelun pituudesta, historiallisesti tunnettujen metsästäjä-keräilijöiden yöpymäpaikassa on poikkeuksetta jonkinlainen suoja.

Binfordin esittämään sääntöön on varmasti erilaisia poikkeuksia - satunnaisesti on voitu yöpyä taivasalla syystä tai toisesta. Hänen esittämänsä kattavan etnografisen kartoituksen ja siitä tehtyjen ihmisen käyttäytymiseen liittyvien johtopäätösten perusteella näyttää kuitenkin todennäköiseltä, että myös kivikauden Suomessa metsästäjä-keräilijät pääsääntöisesti yöpyivät sateelta, kylmältä ja hyönteisiltä suojaavissa asumuksissa. Tässä on kuitenkin korostettava sitä, että vaikka kivettyjen liesien voi katsoa olevan merkki paikalla tai lähistöllä olleesta asumuksesta, ei se kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikilla paikoilla missä on ollut asumus, on myös ollut kivetty liesi. Päinvastoin on hyvin luultavaa, että suurim-



Kuva 3. Todennäköinen kevytrakenteisen asumuksen sija kohteelta Enontekiö 89 Museotontti. Suuren likamaakeskittymän kohdalla ja ympärillä näkyy pyöreähkö kvartsikeskittymä (harmaat timanttikuviot), jonka selkeä rajautuminen etenkin kaivausalueen oikeassa reunassa viittaa seinälinjaan. Mustilla kehillä on hahmotettu keskittymän sisällä olevat viisi jätekuopiksi tulkittua kuopannetta (Kankaanpää 1989), joiden kohdalle ja ympärille myös palaneet luut (mustat pisteet) ja osin myös kvartsit keskittyvät. Kartasta voi hahmottaa suurehkon asumuksen sijan, jonka keskellä on ollut yksi tai useampia tulisijoja. Kartasta on jätetty pois palaneiden kivien levintä, koska se ei selvennä eikä myöskään horjuta tulkintaa asumuksensijasta. Osa palaneista kivistä voi myös kuulua eriaikaiseen lieteen (Kankaanpää 1989:10). Kartta pohjautuu M. Koposen kaivauskarttoihin (Kankaanpää 1989) ja P. Halisen levintäkarttoihin (Halinen 2005:179). Vastaavanlaisia asumuksensijoiksi tulkittavia ilmiöitä on todennäköisesti useimmilla kivikautisilla asuinpaikoilla.

massa osassa kivikautisista leiri-paikoista on Mávdnaáv•i 2:n tapaan pidetty tulta sen kummemmin kiviä lieteen kokoamatta. Todennäköisintä onkin, että kivikaudellakin kivettyllä liedellä oli aina jokin lämmön varaamiseen tai tulen rajaamiseen asumuksen sisällä liittyvä erityistarkoitus.

Tätä seikkaa pystyy havainnollistamaan yksinkertaisella ajatusleikillä. Jos lähtökohdaksi otetaan, että kivikausi kesti Suomessa 6000 vuotta ja oletetaan, että metsästäjä-keräilijät olisivat rakentaneet lieden lumettomana vuodenaikana kerran viikossa myös lyhytaikaisille leiripaikoille - esimerkiksi pyyntiretkillä - voidaan laskea erilaisin arvoin kuinka monta kivikautista liettä Suomen alueella tulisi olla. Jos esimerkiksi kerran viikossa pyytämässä käyviä kivikautisia ryhmiä olisi jatkuvasti

ollut esimerkiksi vain 50 koko nykyisen Suomen alueella, merkitsisi se silti, että Suomessa olisi 7,8 miljoonaa kivikautista liettä (50 ryhmää x 26 viikkoa x 6000 vuotta).

Laskelma on hyvin karkea ja vain suuntaa-antava. Jokainen ymmärtää, että liesiä on voitu käyttää useampia kertoja ja niitä on voitu myös purkaa, ja toisaalta, että tulisijoja on tehty muulloinkin kuin pyyntiretkillä. Tästä huolimatta laskelma auttaa hahmottamaan kuinka epätodennäköistä on, että kivettyjä liesiä olisi rakennettu edes pääosalle kivikauden yöpymäpaikoista.

Edellä esitettyä näkemystä tukevaa tietoa voi löytää myös tulisijojen käyttöä käsittelevästä etnografisesta kirjallisuudesta. Esimerkiksi Yngve Rydin haastattelemat

Jokkmokkin alueen vanhat saamelaiset poromiehet mainitsevat, että kivettyjä tulisijoja tehtiin ns. kotakaudella vain äärimmäisen harvoin asumuksen ulkopuolelle. Ulkona ei tarvinnut rajata tulta kivikehällä, koska toisin kuin kodassa, ulkona oli levähdettäessäkin mahdollista maata aina turvallisen matkan päässä tulesta. Kivikehien rakentaminen ulkonuotioiden ympärille on siis Lapissakin nykyajan mukanaan tuoma tapa, joka useassa tapauksessa vain haittaa tulen palamista. (Larsson-Laussi 2005; Gunnare 2005.)

Liesien ja yöpymäpaikkojen määrästä päästään myös ihmisen liikkumiseen ja liikkumisstrategioihin liittyviin kysymyksiin. Binfordin (1980) määrittelemä liikkumisen jako asuinryhmän liikkuvuuteen (*residential mobility*) ja logistiseen liikkuvuuteen (*logistical mobility*) on tässä yhteydessä käyttökelpoinen (suomenkieliset termit Tallavaara 2005). Metsästäjä-keräilijöiden liikkumisstrategiat ovat hyvin monimuotoisia (esim. Kelly 1992) ja riippumatta siitä onko ihmisryhmällä kiinteämpää kylämäistä asutusta, vai liikkuko koko asuinryhmä vuoden aikana useampia kertoja paikasta toiseen, on todennäköistä, että myös kevytrakenteisia asumuksia käytetään. Jos ei muuten, niin vähintäänkin kylästä käsin tapahtuvan logistisen liikkumisen yhteydessä. Näin ollen on selvää, että kevytrakenteisia asumuksia on ollut käytössä halki koko kivikauden ja asumuksien jäännöksistä tulisi etsiä pikemminkin funktionaalisia ja rakenteellisia kuin kronologisia eroja.

Tulkintoja painanteettomista neoliittisina pidetyistä asumuksista esitettiin usein 1900-luvun alkupuolella (Ailio 1909a:134–136; 1909b:4; Pälä 1913:73–74; 1916: 62–75; 1918; 1933; 1939:57–71; Europaeus 1916:81–82), joskin välillä varsin hatarin perustein. 1900-luvun jälkipuoliskolla ja 2000-luvulla julkaistujen painanteettomina asumuksina pidettyjen kohteiden luku on sekin pieni; ilman Halisen Inarista ja Enontekiöltä julkaisemia kohteita, olisi niitä vain neljä kappaletta (Edgren 1966:87–89;

Sohlström 1992; Pesonen 1994; 1995).

Edellä olleet luettelot mesoliittisia ja neoliittisia painanteettomia asumuksen pohjia käsittelevistä julkaisuista perustuvat pitkälti aiempiin asiaa sivuaviin katsauksiin (Ailio 1909a: 6–7; Pälä 1939:57–71; Nuñez & Uino 1998:134–135; Pesonen 2002:9–11; Halinen 2005: 26–27) eikä esittämäni kokonaiskuva ehkä ole aivan täydellinen. On myös todennäköistä, että kaikkia asumuksen pohjina pidettyjä ilmiöitä ei ole julkaistu (ks. esim. Pälä 1939:58). Näistä seikoista huolimatta on kirjallisuudessa esitettyjen kivikautisten painanteettomien asumuksensijojen kokonaismäärä pieni ja niistä käyty keskustelu vähäistä. Etenkin jos vertailukohdaksi otetaan viiden vuoden takainen 3473 tunnetun kivitali varhaismetallikautisen asumuspainanteen määrä (Pesonen 2002:Table 1, Table 6) ja niistä kirjoitettujen julkaisujen määrä (Ranta 2002 ja viitteet siinä).

Suomessa painanteettomiin asumuksiin kiinnitetty vähäinen huomio liittyy varmasti ainakin osittain painannekohteiden helpompaan havaitsemiseen, mikä on ohjannut tutkijoiden mielenkiintoa asumuspainanteiden suuntaan. Painanteettoman asumuksensijan paikantaminen esimerkiksi multiperiodikohteilla on vaikeaa, ja kuten edellä mainittiin, ei edes liettä ympäröivän likamaa- ja löytöalueen tulkitseminen asumuksensijoiksi Halisen (1995; 2005) tapaan ole aivan ongelmatonta (ks. myös Kankaanpää & Rankama 2005:120–121). Voidakseen olla varma asumuksen paikasta olisi tutkijan hyvä kyetä osoittamaan muitakin asumuksen sijan puolesta puhuvia seikkoja. Painanteettomia asumuksia käsittelevää tutkimusta varten on kehitetty myös omia metodeja (esim. Grøn 1998), mutta aina niiden käyttö ei tietenkään ole mahdollista.

Tärkeää on tässä yhteydessä myös huomata, että kaikki painanteettomat asumukset eivät ole olleet lyhytaikaisessa käytössä. Esimerkiksi Rääkkylän Pörrinmökin asumuksissa havaittavat merkit lattiapinnan siivoamisesta (Pesonen 1995:146) viittaavat nimenomaan pitempiaikaiseen

asumiseen (ks. esim. O'Connell 1987). Tilanne on siis päinvastainen kuin Mávdnaáv•i 2:n asumuksessa (kuva 2) jossa "siivoaminen" on hoidettu paikalta poistumalla.

Mávdnaáv•i 2 – poikkeus vai sääntö?

Edellä esitettyä taustaa vasten voi pohtia myös Mávdnaáv•i 2:n asumuksen luonnetta ja sen merkitystä Pohjois-Lapin myöhäismesoliittisten yhteisöjen tutkimukselle. Huolimatta siitä, että kyseessä on verrattain pieni kohde, on sen löytöaineistosta yhdistettynä kohteen luonteeseen mahdollista tehdä laajempiakin, esimerkiksi juuri liikkumiseen liittyviä johtopäätöksiä.

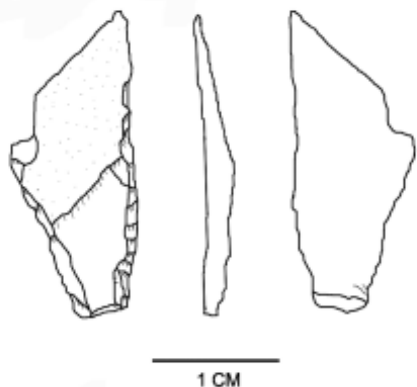
Monet seikat Mávdnaáv•i 2:n löytöaineistossa viittaavat siihen, että kyseessä on lyhytaikainen ja kertakäyttöinen peuranpyytäjien leiripaikka. Tähän viittaavat esimerkiksi kohteen pieni koko, vähäinen löytömäärä, aineistossa havaittavat hyvin selkeärajaiset raaka-ainekohtaiset artefaktilevinnät (kuva 2), nuolenkärkien valmistaminen asumuksen sisällä ja niiden valmistusjätteen jääminen asumukseen. Löytöaineistosta tekee osaltaan mielenkiintoisen se, että merkittävä osa raaka-aineista on selvästi

tuotu Jäämeren rannikolta Utsjoelle (rannikon raaka-aineista ks. Hood 1991) ja toisaalta se, että myös paikallisesti saatavilla olevaa kvartsia on käytetty. Voidaan siis olla jokseenkin varmoja, että leiripaikkaa on käyttänyt liikkuva ryhmä, joka on aikaisemmin oleskellut Jäämeren rannikolla. (Manninen 2005; Manninen *valmisteilla*.)

Mávdnaáv•i 2:n asumuksesta löytyneille viistoteräisille nuolenkärjille (kuva 4) löytyy sekä rannikon kvartsiiteista ja serteistä että kvartsista ja vuorikristallista valmistettuja vastineita paitsi Ruijan rannikon ja sisämaan myöhäismesoliittisilta asuinpaikoilta (esim. Helskog 1980:56–121; Schanche 1988:78–80; Hesjedal *et al.* 1996:86–100) myös multiperiodisilta ja ajoittamattomilta asuinpaikoilta muun muassa Inarista ja Utsjoelta (esim. Halinen 2005:68; Kankaanpää & Rankama 2005:147). Nämä löydöt sopivat hyvin Mávdnaáv•i 2:n antamaan kuvaan myöhäismesoliittisesta liikkumisesta rannikon ja sisämaan välillä.

Rakenteelliselta kannalta on myös huomattava, että aiemmin esille tuotu Pohjois-Lapin ja Ruijan painanteettomien asumusten pohjien merkittävin ero (kivikon raivaus ja kivikehät Ruijassa) on todennäköisesti lähinnä luonnonolosuhteista johtuva. Ruijan rannoilla maa on yleensä kivikkoista, joten asumuksen sija on ollut pakko raivata. Osittain jo tästä syystä on monin paikoin syntynyt asumuksia ympäröivä kivikehä, jolla on tuulisella rannikolla ollut toisinaan myös katetta paikallaan pitävä funktio. Kivikehä helpottaa merkittävästi asumuksen pohjan löytymistä ja siksi niitä Ruijasta myös tunnetaan runsaasti. Suomessa kivikautisia kohteita tutkitaan yleensä hiekkaisessa maastossa ja suojaisemmissa paikoissa, joten vastaavan-laisten asumusten löytäminen on vaikeampaa. Näin ollen selkeiden asumuksen pohjien määrän ja laadun erot Pohjois-Lapissa ja Ruijassa eivät välttämättä ole seurausta kulttuurisista eroista vaan pikemminkin asumusten pystytyspaikkojen eroista.

Mávdnaáv•i 2 on toistaiseksi Pohjois-



Kuva 4. Viistoteräinen nuolenkärki (KM 34675:147) kohteelta Utsjoki Mávdnaáv•i 2. Harmaata sertiä.

Lapin ja Ruijan ainoa radiohiiliajoitettu myöhäismesoliittinen selkeä asumuksen pohja, johon voidaan luotettavasti liittää myös kohteelta löytyneet viistoteräiset nuolenkärjet. Silti sitä voi pitää luotettavana todisteena siitä, että rannikon raaka-ainetta mukanaan kuljettavat ryhmät ovat kulkeneet myös sisämaassa.

Tästä voidaan tehdä se päätelmä, että samat rannikolta saapuvat ryhmät ovat pystyttäneet asumuksiaan myös esimerkiksi sisämaajärvien hiekkarannoille ja rannikon raaka-aineiden hiipussa siirtyneet enenevissä määrin paikallisen kvartsin ja vuorikristallin käyttöön pienesineistön valmistuksessa. Vastaavasti ryhmät ovat Jäämeren rannikon pyyntialueille palatessaan kuljettaneet mukanaan kvartsiesineistöä ja rannikolla taas palanneet paikallisten serttien ja kvartsiittien käyttöön. Tässä mielessä on hyvin mielenkiintoista, että Sven-Erik Grydelandin (2000:19) mukaan kvartsin määrä Varanginvuonon asuinpaikoilla lisääntyy juuri myöhäismesoliittisella ajalla.

Johtopäätökset

Tässä kirjoituksessa olen esitellyt Utsjoen Paistunturissa kesällä 2004 kaivetun myöhäismesoliittisen kevytrakenteisen asumuksen pohjan ja esittänyt sen ja sen yhteydestä löytyneen löytöaineiston pohjalta, että viimeistään myöhäismesoliittisella kaudella ainakin osaa Pohjois-Lapin ja Ruijan sisämaasta hyödynsivät samat ryhmät kuin rannikkoa. Mávdnaáv•i 2:n asumus näyttäisi näin ollen muodostavan lenkin Ruijan rannikon ja Pohjois-Lapin sisämaa-alueiden asuinpaikkojen välille.

Kirjoituksessa olen nostanut esiin myös kysymyksen niistä syistä, jotka aiheuttavat vastaavanlaisten painanteettomien asumuksen pohjien vähäisen määrän Suomen kivi-kauden tutkimuksessa ja pyrkinyt osoittamaan, että tämänhetkinen kuva kiviautisista asumuksista ja niiden määrästä on luultavasti hyvin vääristynyt niin mesoliittisen kuin

neoliittisen kauden osalta. Esittämäni perusteella on todennäköistä, että myös asumuspainanteiden pääasiallisena käyttö-aikana kivi-kauden lopulla ja varhaismetallikaudella on raskastekoisempien asumusten rinnalla ollut käytössä runsaasti myös kevytrakenteisiä painanteettomia asumuksia. Ilman tämänkaltaisten asumusten aktiivista etsimistä ne jäävät kaivaustutkimuksissa kuitenkin helposti huomaamatta.

Kiitokset

Tämän artikkelin kirjoittaminen ja Mávdnaáv•i 2:n kaivaustutkimukset on tehty Suomen Kulttuurirahaston tuella. Kaivauksiin osallistuivat ja kommentteillaan auttoivat Esa Hertell, Hanna Suisto, Miikka Tallavaara, Taarna Valtonen ja Meri Varonen. Edellä mainittujen lisäksi arvokkaita kommentteja on antanut Tuija Rankama. Analyyseja kaivaus-aineistosta ovat tehneet Eeva-Kristiina Lahti ja Tuulikki Timonen. Teemu Mökkönen on auttanut kaivauskarttojen analysoinnissa. Petri Halinen ja Jarmo Kankaanpää ovat antaneet luvan Enontekiön Museotontin kaivaus- ja levintäkarttojen käyttämiseen. Kiitos kaikille avusta.

Käytetty kalibrointiohjelma ja -käyrä

OxCal 3.10: Atmospheric data from Reimer et al. (2004); OxCal v3.10 Bronk Ramsey (2005); cub r:5 sd:12 prob usb[chron]

Kirjallisuus

- Ailio, J. 1909a: *Die Steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finland, II. Beschreibung der Funde*. Helsingfors.
- Ailio, J. 1909b: Huittisten hirvenpääase. *Suomen Museo – Finskt Museum* 1909(1). (1–6)
- Binford, L. R. 1980: Willow Smoke and Dogs' Tails: Hunter-Gatherer Settlement Systems

- and Archaeological Site Formation. *American Antiquity*, vol. 45(1). (4–20)
- Binford, L. R. 1989: Mobility, Housing, and Environment: A Comparative Study. *Journal of Anthropological Research*, Vol. 46(2), Summer 1990. (119–152)
- Blankholm, H. P. 2004: Earliest Mesolithic Site in Northern Norway? A Reassessment of Sarnes B4. *Arctic Anthropology*, Vol. 41(1). (41–57)
- Edgren, T. 1966: Jäkärä-gruppen. En västfinskt kulturgrupp under yngre stenålder. *Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja* 64.
- Engelstad, E. 1988: Pit-houses in Arctic Norway. An investigation of their typology using multiple correspondence analysis. Teoksessa: Madsen, T. (ed.) *Multivariate archaeology: Numerical approaches to Scandinavian archaeology*. *Jutland Archaeological Society Publications* 84, 1988. (71–86)
- Engelstad, E. 1989: Mesolithic House Sites in Arctic Norway. Bonsall, C. (ed.) *The Mesolithic in Europe. Papers presented at the third international symposium*. *Edinburgh* 1985. *Edinburgh*. (331–337)
- Europaeus, A. 1916: Ojalankankaan kivikauden löytöpaikka Alavudella. *Suomen Museo* 1916. (73–82)
- Gamble, C. 1991: An introduction to the living spaces of mobile peoples. Teoksessa: Gamble, C.S. & Boismier, W.A. (toim.) *Ethnoarchaeological Approaches to Mobile Campsites. Hunter-Gatherer and Pastoralist Case Studies. International Monographs in Prehistory, Ethnoarchaeological Series* 1. Ann Arbor.
- Grydeland, S.-E. 2000: Nye perspektiver på eldre steinalder i Finnmark - En studie fra indre Varanger. *Viking* 2000, Bind LXIII. (10–50)
- Grydeland, S.-E. 2005: The pioneers of Finnmark – from the earliest coastal settlements to the encounter with the inland people of Northern Finland. Teoksessa: H. Knutsson (ed.), *Pioneer settlements and colonization processes in the Barents region. Vuollerim Papers on Hunter-gatherer Archaeology*, Vol. 1. (43–77)
- Grøn, O. 1998: Aggemose – part II. Refitting and wall effect. *Journal of Danish Archaeology*, vol. 12, 1994–1995. (7–12)
- Gunnare, N.-H. 2005: Aldrig stenar på en mjölkvall – om inte turister bär dit dem. Teoksessa: Ryd, Y. (toim.) *Eld. Flammor och glöd – samisk eldkonst*. Natur och Kultur, Värnamo. (93–94)
- Halinen, P. 1995: *Ounasjärven alueen esihistoriallisten peuranpyytäjyhteyksien asutusmallit*. Lisensiaattityö. Helsingin yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologia.
- Halinen, P. 2002: Talo talon takana ja palasia sisällä. *Muinaistutkija* 4/2002. (61–63)
- Halinen, P. 2005: Prehistoric Hunters of Northernmost Lapland. Settlement patterns and subsistence strategies. *Iskos* 14.
- Helskog, K. 1975: Nord-Norges eldste hustuft? *Ottar*, Nr. 80:1. (5–7)
- Helskog, K. 1980: *Subsistence-Economic Adaptations to the Alpine Regions of Interior North Norway*. Väitöskirja. University of Wisconsin-Madison. University Microfilms, Ann Arbor, Michigan.
- Hertell, E. 2005: *Ympäristö, ravinnonhankinta ja liikkuminen neoliittiselta kaudelta rautakauteen Petran alueella, Etelä-Jordaniassa*. Pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologia.
- Hesjedal, A. Damm, C. – Olsen, B. – Storli I. 1996: Arkeologi på Slettnes. Dokumentasjon av 11.000 års bosetning. *Tromsø Museums Skrifter* XXVI.
- Hood, B. 1991: *Prehistoric Foragers of the North Atlantic: Perspectives on Lithic Procurement and Social Complexity in the North Norwegian Stone Age and the Labrador Maritime Archaic*. A Dissertation submitted to the Graduate School of the University of Massachusetts in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, September 1991, Department of Anthropology.
- Kankaanpää, J. 1989: *Enontekiö 89 Museotontti. Kivikautisen asuinpaikan kaivaus 1989*. Kaivauskertomus. Museoviraston arkeologian osaston topografinen arkisto.
- Kankaanpää, J. & Rankama, T. 2005: Early Mesolithic pioneers in Northern Finnish Lapland. Teoksessa: H. Knutsson (ed.), *Pioneer settlements and colonization processes in the Barents region. Vuollerim*

- Papers on Hunter-gatherer Archaeology*. Vol. 1. (109–161)
- Kelly, R. L. 1992: Mobility/Sedentism: Concepts, Archaeological Measures, and Effects. *Annual Review of Anthropology* 21. (43–66)
- Kotivuori, H. 2004: *Rowhouses on the coast of the Arctic Ocean*. Barentsinfo. <<http://www.barentsinfo.org/?deptid=15152>>. Luettu 15.11.2005.
- Kotivuori, H. 2005: *Utsjoen Pulmankijärven varhaismetallikautiset asumuspohjat*. Esi-
telmä. Komsasta kirkkokenttiin – Saamelais-
alueen arkeologian 10 000 vuotta. Seminaari
Inarin Siidassa. 30.9.–2.10.2005.
- Lahti, E.-K. 2004: *Utsjoki Måvndaåvni 2 Mikael Manninen 2004 Luuanalyysi*. Käsi-
kirjoitus.
- Larsson-Laussi, A. 2005: Ingen eldstad
utomhus. Teoksessa: Ryd, Y. (toim.) *Eld.
Flammor och glöd – samisk eldkonst*.
Natur och Kultur, Värnamo. (93)
- Luho, V. 1967: Die Suomusjärvi-Kultur. Die
mittel- und spätmesolitische zeit in
Finnland. *Suomen muinaismuistoyhdis-
tyksen aikakauskirja* 66.
- Manninen, M. A. 2005: Problems in Dating
Inland Sites — Lithics and the Mesolithic in
Paistunturi, Northern Finnish Lapland.
Teoksessa: H. Knutsson (ed.), Pioneer
settlements and colonization processes in
the Barents region. *Vuollerim Papers on
Hunter-gatherer Archaeology*. Vol. 1. (29–
41)
- Manninen, M. A. *valmisteilla*: Evidence of
mobility between the coast and the inland
region in the Mesolithic of Northern
Fennoscandia. Proceedings of MESO 2005.
The 7th International Conference on the
Mesolithic in Europe. Belfast, Northern
Ireland.
- Manninen, M. A. & Valtonen, T. 2002:
Havaintoja esihistoriallisesta kvartsin
käytöstä Utsjoen Paistunturissa. *Muinais-
tutkija* 1/2002. (35–44)
- Núñez, M. & Uino, P. 1998: Dwellings and
related structures in prehistoric mainland
Finland. Hus och tomt i Norden under
förhistorisk tid. *Bebyggelsehistorisk
tidskrift*, No.33, 1997. (133–152)
- O'Connell, J. F. 1987: Alyawara site structure
and its archaeological implications.
American Antiquity, vol. 52(1). (74–108)
- Odner, K. 1966: Komsakulturen i Nesseby og
Sør-Varanger. *Tromsø Museums Skrifter*,
Vol. XII.
- Olsen, B. 1998: Forhistoriske hus i Nord-Norge.
Hus och tomt i Norden under förhistorisk
tid. *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, No.33,
1997. (185–194)
- Pesonen, P. 1994: Löytöjen dokumentointi,
fosforianalyysi ja kodanpohjat Rääkkylän
Pörrinmökin asuinpaikalla. *Kentältä
poimittua* 2. (56–67)
- Pesonen, P. 1995: Hut floor areas and ceramics –
analysis of the excavation area in the
Rääkkylä Pörrinmökki settlement site,
Eastern Finland. *Fennoscandia Archaeo-
logica* XII. (139–149)
- Pesonen, P. 2002: Semisubterranean Houses in
Finland – a Review. Teoksessa: Ranta, H.
(toim.) *Huts and Houses. Stone Age and
Early Metal Age Buildings in Finland*.
Jyväskylän. (9–41)
- Purhonen, P. & Ruonvaara, L. 1994: On
subsistence economy at the prehistoric
dwellingsite area of Jönsas in Vantaa,
Southern Finland. *Fenno-ugri et slavi* 1992.
*Prehistoric economy and means of
livelihood*. Museovirasto, arkeologian
osasto, julkaisu N:o 5. (88–97)
- Pälsi, S. 1913: Palomäen kivikautinen
asuinpaikka Urjalassa. *Suomen Museo* XX,
1913. (63–79)
- Pälsi, S. 1916: *Kulttuurikuvia kivikaudelta*.
Helsinki.
- Pälsi, S. 1918: Kaivaus Pitkälän kivikautisella
asuinpaikalla Räisälässä v. 1915. *Suomen
Museo* 1918. (25–34)
- Pälsi, S. 1933: Kivikauden suurperhe. *Virittäjä*
1933, 3. (338–340)
- Pälsi, S. 1939: *Esihistorian tutkimuskentiltä*.
Kaivauksia ja tuloksia. Jyväskylä –
Helsinki.
- Ranta, H. (toim.) 2002: *Huts and Houses. Stone
Age and Early Metal Age Buildings in
Finland*. Jyväskylä.
- Schanche, K. 1988: *Mortensnes - en boplass i
Varanger. En studie av samfunn og
materieell kultur gjennom 10.000 år*.
Magistergradsavhandling i arkeologi.
Universitetet i Tromsø.
- Seppälä, S.-L. 1994: *Inari 13 Vuopaja. Kivi- ja
varhaismetallikautisen asuinpaikan kai-*

- vaus 13.6.–18.7. 1994. Kaivauskertomus. Museoviraston arkeologian osaston topografinen arkisto.
- Seppälä, S.-L. 2005: *Inarin Saamen museon ja Vuopajan kenttätutkimuksia Itkosesta 1990-luvulle*. Esitelmä. Komsasta kirkkokenttiin – Saamelaisalueen arkeologian 10 000 vuotta. Seminaari Inarin Siidassa. 30.9.–2.10.2005.
- Sohlström, B. 1992: En stenåldershydda – en bosättningsanalys. *Kentältä poimittua*. Museovirasto, esihistorian toimisto, julkaisu N:o 2. (27–38)
- Tallavaara, M. 2005: Arkeologisen kiviaineiston nodulianalyysi. Sovellusesimerkki Rääkkylän Vihin kampakeraamisen ajan asuinpaikan piikivimateriaaliin. *Muinaistutkija* 2/ 2005. (14–23)
- Timonen, T. 2004: Suullinen tiedonanto 15.10.2004, Kasvitieteellinen keskusmuseo.